

BAĞDAT MÜFTÜSÜ MAHMUD ÂLÛSÎ'YE (D.1802-Ö.1854) AİT BİR NESEB MANZUMESİ

Cemal Abdullah AYDIN*

Özet

Arap dilinde değişik türde mensur metinlerin nazmedilmesi bilinen bir edebi faaliyettir. Genellikle aruz vezninin recez bahrinde yazılan bu manzumeler, esas alınan mensur metnin ezberlenmesini kolaylaştırmak gayesi taşımaktadır.

Kolay ezberlenmesi ve yanlış aktarmalardan uzak durulması için kimi soy ağaçlarında (neseb şecereleri) yer alan isimler de manzume halinde tertip edilmiştir.

Çalışmamızda bu tür manzumeler hakkında kısa bilgi verilmiş, Bağdat müftüsü müfessir ve edîb Mahmud Âlûsî'nin bu türden bir neseb manzumesi incelenmiştir. Kendisi de Hüseyinî olan Âlûsî bu manzumesinde, Mardin'de 19. yy. da yaşamış, soyu Hüseyin'e (r.a.) ulaşan, Nakşibendî tarikatının Hâlidîyye kolu mürşitlerinden Şeyh Hamid Mardinî'nin soy ağacındaki isimleri nazmetmiştir.

Âlûsî, Şeyh Hamid'le Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülmecit Han'la görüşmek üzere çıktığı yolculuğunda tanışmıştır.

Çalışmamızda hem Mahmud âlûsî hem hakkında manzume yazılan Şeyh Hamid'e dair kısaca bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âlûsî, Şeyh Hamid, Mardin, Nakşibendî, Halidîyye, Neseb, Manzume.

A Family Tree Assonant Authored By The Mufti Of Baghdad Mahmud Alusi (1802-1854)

Abstract: Converting well-known scriptures into an assonant form with rhymes is a widely exercised form of literature in Arab literature. Usually the assonant forms are created in the poetical meter of Aruz that also can be referred as Manzume. The primary reason for conversion is to make the scripture easier to memorize.

Besides because of the aforementioned reasons, family generation trees have been traditionally converted into assonant forms with rhymes in order to abstain from mistakes while being narrated over generations.

In this paper, we study such scriptures, and we illustrate this over an example generation tree authored by the Mufti of Baghdad Mahmud Alusi. As a Hussaini, Alusi converted the generation tree of Shaikh Hamid Mardini -who is one of the murshid of Khalidiyyah branch of Naqshibandî school, and lived in 19th century in Mardin- into a poem.

Mahmud Alusi met Shaikh Hamid during his journey to pay a visit to the Ottoman Sultan Abdülmajid II.

In this study, we present the generation tree that was formed during this journey and give information about both Mahmud Alusi and Shaikh Hamid.

Keywords: Alusi, Shaikh Hamid, Mardin, Nakshibendî, Khalidiyyah, Nasab, Manzume

A- GİRİŞ:

Bazı metinlerin manzum olarak yazılması Arapçada sık karşılaşılan bir durumdur. Bu edebi faaliyetin gayesi genellikle manzum metnin ezberlenmesini ve öğrenilmesini kolaylaştırmaktır. Muhtelif ilmi metinlerin bin beyit (elfiyye) şeklinde manzum halde tertip edilmesi de bu cümledendir.

“İslâm kültür tarihinin bazı dönemlerinde eğitim ve öğretim belli metinlerin ezberlenmesi esasına dayanıyordu. Metinlerin kolayca ezberlenmesinde şîirden de faydalanılmış ve bu maksatla birçok ilim dalında urcûze adıyla manzum metinler kaleme alınmıştır. Recez bahrinde birer manzum eser olan elfiyyeler de öğretimi kolaylaştırma amacına yönelik olarak yazılmıştır. Bu manzumelerin 1000'er beyitten meydana gelmesinin sebebi Arapların 1000 sayısına duyduğu ilgi ile açıklanabilir. Ancak bunlar 1000 beyitle sınırlı kalmayıp bazıları biraz fazla, bazıları da biraz eksik olabilmektedir. Arap gramerinde ve diğer İslâmî ilimlerde birçok elfiyye kaleme alınmakla beraber bunların bir kısmı şöhret bulmuştur. (...) Bunlardan İbn Mu'tî ile İbn Mâlik et-Tâî'nin eserleri Arap gramerine dair yazılmış elfiyyelerin ilki ve en ünlüleri olup daha sonraki elfiyye yazarları bunları örnek almışlardır.”¹

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi (cemalaydin@yahoo.com)

¹ Tüccar, Zülfikar, "Elfiyye" *DİA*, İstanbul, 2007, XXX/82

Bu gayeye matuf telif edilmiş manzum eserler elfiyyelerle sınırlı değildir. İhtiyaca göre daha az sayıda beyitlerden oluşan manzumeler de mevcuttur. Örneğin Hadis Usulüne dair Ömer (Tâhâ) b. Muhammed el-Beykunî ed-Dımaşkî (ö.1080/1669) tarafından kaleme alınan *el-Manzumetu'l-Beykuniyye* otuz dört beyitten ibarettir. Yine değişik sahalarda birçok metin nazmedilmiştir.

Bu şekilde nazmedilen metinler arasında isim zincirinden müteşekkil neseb şecereleri de (soy ağaçları) yer almaktadır. Çok sık rastlanmayan bu türde, soy ağacında yer alan isimler sırası muhafaza edilerek ve kısaca özelliklerinden bahsedilerek nazmedilir. Neseb şecereleri, isimlerden oluşan tekdüze metinlerdir. Bu isimlerin belli bir nazım vezninde tertip edilmesiyle hem bahsettiğimiz gibi şecerenin ezberlenmesi kolaylaşmakta, hem isimler nakledilirken düşülmesi muhtemel yanlışlardan uzaklaşmakta hem de edebi zevke uygun bir düzenlemeyle tekrar tertip edilmektedir.

Elfiyyelerde kullanılan aruz vezninin recez bahri bu manzumelerde de kullanılmıştır.

Bu türün en meşhur örneklerinden birisi İbn Kesir'in *el-Bidaye ve'n-nihaye* adlı eserinde naklettiği manzumedir. Ebu'l-Abbas Abdullah b. Muhammed en-Nâşi² (293/906) tarafından yazılan yetmiş yedi beyitlik bu manzumede Peygamber Efendimizin (s.a) Adem'e (a.s) kadar nesebindeki isimleri zikretmiştir.³ Ancak Adnan'dan itibaren Hz. Adem'e kadar zikredilen isimlerin sayıya da bakıldığında tam olduğunu söylemek imkansızdır. Kaldı ki İbn Kesir de Adnan'dan itibaren nesebin kesin bilinmediğini belirten görüşleri manzumeyi aktarmadan hemen önce zikretmiştir.⁴

Nesebi koruma hususunda Hz. Peygamber'in (s.a.) neslinden gelenlerin özel bir çabası olduğu bilinmektedir. İslam coğrafyasında kurulan devletlerde öteden beri Hz. Peygamber'in (s.a.) soyundan gelenleri belirlemek, özel nüfus defterlerinde kayıt altına almak resmi bir faaliyet olarak sürdürülmüştür. Resmi bir müessese olan nakabetü'l-eşraf⁵ yahut nakiplik müessesesi münhasıran bu işe tahsis edilmiştir. İsimlerin tespit edilmesiyle Peygamber Efendimize (s.a.) dek ulaşan neseb şecereleri oluşmuştur.

² en-Nâşiu'l-ekber nisbesiyle şöhret bulmuş bir şairdir. Bkz. Zirikli, Hayreddin *el-A'lâm*, Beyrut, 2002, IV, 118

³ İsmail b. Kesir (774-1373) *el-Bidaye ve'n-nihaye* thk. Ali Şirî, Beyrut, 1988, II, 247

⁴ Ahmed Bedevi Şanhîti adında hicri XII. yy. yaşamış bir müellife ait *Amudu'n-neseb fi ensabi'l-arab* adlı bir manzume bulunmaktadır. (Moritanya.,2000) Ancak bu eser bir neseb manzumesi değildir. Peygamber Efendimizden (s.a) ve ashabından bahsetmektedir.

⁵ Bkz. Buzpınar, Şit Tufan, "Nakîbüleşraf", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 322

Bu şekilde uzayıp giden ve Hz. Hasan yahut Hz. Hüseyin vasıtasıyla Peygamber'e (s.a.) ulaşan bazı neseb şecereleri de bahsettiğimiz surette nazmedilmiştir.⁶

B- ÂLÛSÎ VE YAZDIĞI NESEB MANZUMESİ

XIX. yüzyılda yaşamış *Ruhu'l-Meânî* adlı tefsirin müellifi Bağdat Hanefî Müftüsü Şihabuddin Mahmud Âlûsî'nin de böyle bir manzume kaleme aldığını tespit ettik. İstanbul'a yolculuğu esnasında Mardin'e uğrayan Âlûsî, burada tanıştığı Şeyh Hamid'in nesebini recez bahriyle nazmetmiştir.

Âlûsî yazdığı iki seyahatnamesinde, Mardinli Şeyh Hamid'den bahsetmekte ancak bu manzumeyi zikretmemektedir. Biz bu manzumeye, aynı zamanda Nakşibendî tarikatı meşayihinden olan Şeyh Hamid'in neseb şeceresinde ve evladının biyografilerini anlatan XX. Yüzyıl başlarına ait *eş-Şeceretü'd-Dürriyye fi Menâkib es-Sadeti'l-Hâmidîyye* adlı matbu bir kitapta rastladık.

Âlûsî'nin hem neseb itibarıyla Hüseyinî hem bir Arap edebiyatçısı olduğu düşünülürse böyle bir manzumeyi yazmasının tabii olduğu anlaşılır. Benzer şekilde Âlûsî'nin nesebinin de bir başka şair tarafından nazmedildiğini bildirilmektedir.⁷ Anlaşıldığı kadarıyla neseb şecerelerinin nazmedilmesi günümüzde de devam eden bir edebi faaliyettir. Zira Âlûsî ailesine mensup Ali Abdulgafur Âlûsî adında çağdaş bir müellif, *el-Kelimu't-tayyib ve's-sehâbu's-sayyib fi nesebi âli Ebi't-Tayyib* (Bağdat 1992) isimli eserde Abdüsettar Hasenî adında bir neseb âliminin kendisi hakkında recez bahrinde yazdığı neseb manzumesini aktarmaktadır.

⁶ Aga Büzürg Tahranî *ez-Zeria ila tasanifi's-şia* adlı eserinde hicri XII. yy. da yaşamış bir şairin, Safevi Sultanı Şah Hüseyin Safevî'nin Peygamber Efendimizin (s.a.) ecdadından Kusay b. Kilab'a kadar nesebini nazmettiğini kaydetmektedir. Aga Büzürg Tahranî *ez-Zeria ila tasanifi's-şia*, Tahran ,1953-1955, IX, (birinci bölüm) s.318,

⁷ Âlûsî'nin nesebini Abdülbaki Ömerî adlı bir şair nazmetmiştir. Bkz. Eseri, Muhammed Behcet, *A'lâmü'l-Irak*. Kahire, 1926 s. 9

Şihabuddin Mahmud Âlûsî (1217-1802) yılında Bağdat'ta doğmuştur.⁸ Nesebi Hz. Hüseyin'e ulaşır. Nakşibendî tarikatı Hâlidîyye kolunun kurucusu Mevlânâ Hâlid Bağdadî'den ders okumuştur.⁹

“Âlûsî keskin zekâsı, kuvvetli hafızası, sağlam mantığı ve muhakemesi sayesinde devrinin en büyük âlimlerinden biri oldu. Hafızasının kendisini hiç yanıltmadığını ve en zor meseleleri dahi halledebilecek fikrî güce sahip olduğunu bizzat kendisi ifade etmektedir. (...) Mükemmel bir üslûp ve ifadeye sahip olan yazıları birer fesahat ve belagat örneğidir. İlmî ve edebî alanlarda pek çok eser verdi. Öte yandan hikmet ve tasavvufa dair yazdığı güzel şiirleriyle bu alanda da üstat olduğunu gösterdi. Mükemmel bir üslûp ve ifadeye sahip olan yazıları birer fesahat ve belagat örneğidir. İlmî ve edebî alanlarda pek çok eser verdi. Öte yandan hikmet ve tasavvufa dair yazdığı güzel şiirleriyle bu alanda da üstat olduğunu gösterdi. Bağdat'ta duraklamış bulunan ilmî hayat ve fikrî hareket, onun sayesinde yeniden canlandı.”¹⁰

Âlûsî İstanbul'dan Bağdat'a döndükten yaklaşık bir sene sonra 1854'te 52 yaşında vefat eder.

Bahsettiğimiz İstanbul yolculuğuna çıkmasının sebebi ise şudur:

On beş sene boyunca Bağdat Hanefi müftülüğü görevinde bulunan Âlûsî, 1847 yılında görevinden azledilir. O da *Ruhu'l-meânî* adlı tefsirini tamamlar ve 1851 yılında Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecid'e tefsirini takdim etmek ve müftülükten haksız yere azledildiğini arz etmek üzere İstanbul'a yolculuğa çıkar.

Bu yolculuğunu, Bağdat'tan İstanbul'a kadar uğradığı şehirleri, karşılaştığı kimseleri, gittiği yerlerde nasıl ağırlandığını *Neşvetü's-şümûl fi's-seferi ilâ İslambul* adlı eserinde edebi bir dille anlatır. Eser Bağdat'ta Vilayet matbaasında 1291'de basılmıştır. Kitabın sonundaki kayıta eserin 1268'de telif edildiği belirtilmektedir.

⁸ Âlûsî'nin hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, Beyrut, 1982, II, 418, 419; Ziriklî, *el-Âlâm*, VII, 176; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XII, 175; Alûsî, *Nu'mân. Cila'ul-ayneyn fi muhakemeti'l-Ahmedeyn*, Kahire, 1961, s. 43, 45; Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsir ve'l-müfessirin*, Kahire, 2000, I, 250-252; Eroğlu, Muhammed, "Âlûsî, Şehabeddin Mahmud", *DİA*, İstanbul, 1989, II, 550

⁹ Âlûsî Halid Bağdadî'ye dair *el-Faydu'l-vârid fi ravdi mersiyyeti Mevlana Halid* adlı bir eser yazmıştır. Bu eserde Muhammed Cevad adında bir kişinin Mevlana Halid'e yazılan mersiyesini şerh etmiştir. Bkz. Ziriklî, Hayreddin, *el-Âlam*, Beyrut, 2002, II, 294; Eroğlu, "Âlûsî, Şehabeddin Mahmud", *DİA*, İstanbul, 1989, II, 550

¹⁰ Eroğlu, Muhammed "Âlûsî, Şehabeddin Mahmud", *DİA*, İstanbul, 1989, II, 550

Bu eserinde Mardin'i anlatırken hakkında bahsi geçen manzumeyi yazdığı Mardinli Şeyh Hamid'den övgüyle bahseder:

“Mardin kalesinin zirvesine çıktık. Peşinden Mevlana Şeyh Halid'in halifelerinden olan Şeyh Hamid'i ziyaret ettik. Bu ziyaret, müritlerinin ileri gelenlerinden bir grupla birlikte oğlunu bize göndermesinden sonra gerçekleşti. Oğlu 'hoş geldiniz' dedi ve babasının karşılamaya gelmeyişiinden ötürü bizi ikna eden bir sebeple özür beyan etti. Biz de özrünü kabul ettik. Teberrüken onu ziyaret ettik. Ziyaretimde Şeyh Hamid'in ümmetin en hayırlı fertlerinden biri olduğunu -ki bu kimselerin yüksek teveccühlerinin meltemleriyle kara bulutlar dağılır- Halidiyye tarikatını fani hakir dünyayı kazanmak için bir tuzak, tesbihinin tanelerini de hayat ceylanlarını (menfaatlerini) avladığı mermi haline getirmediğini gördüm. Mâsivayı geriye atmış, tüm işlerinde mevlâsına dayanmış, elini dünyanın süsünden çekmiş, çiçeğine bakmaz olmuş, tamahkârlığın gölgesinde dahi durmamış, Allah tealâ'nın indirdiğinden ve teşriinden başka şeye de tabi olmamış. Allah halk arasında emsalini çoğaltsın. Onun irşadının ipiyle Nakşibendîliğin bendini sağlamlaştırsın.”¹¹

Alûsî bu yolculuktan sonra ulaştığı İstanbul'da iki seneye yakın kalır. Burada kaldığı sürede devlet ricaliyle, Şeyhülislam Arif Hikmet Efendi gibi âlimlerle görüşür. Hatta Arif Hikmet Efendi hakkında bir kitap telif eder.¹² İstanbul'daki ikametini *Ğaraibu'l-iğtirab ve nüzhetü'l-elbab fi'z-zihabi ve'l-ikameti ve'l-iyab* adlı bir eserinde anlatır. Bu eserde görüşmelerinden, İstanbul'un bazı özelliklerinden bahseder. Bu kitabı da 1327'de Bağdat'ta basılmıştır.

Bu yolculuktan sonra Bağdat'a geri dönmek üzere yola çıkar. Bu defa dönüşünü anlatan bir eser kaleme alır. Bu kitabının adı ise *Neşvetü'l-medâm fi'l-avdi ila medineti's-selamdır*. Eserin sonunda Bağdat'ta 1293'te tabedildiği kaydedilmiştir.

Âlûsî bu kitabında da Mardin'e uğradığı sırada Şeyh Hamid'i ziyaret ettiğini anlatır:

“Teberrüken zahid kardeşim Allah'a çok şükreden mevlana Şeyh Hamid'i ziyaret ettim. Kendisi Nakşibendî sâdâtının tarikat-ı aliyyesinde raşid halifelerden ve safvet sahibi mürşitlerdendir. Cüneyd Bağdadî ve Seriy Sakati'yi hatırlatan Ebu'l-Feyz Şeyh Halid Cezerî'den hilafet almıştır. Şeyh Halid Cezerî ise güneş ve ay çiftinin üçüncüsü, on üçüncü asrın müceddidi heykel-i nurânî, Ebu'l-Behâ Ziyâeddin Mevlana Hz. Şeyh Halid Süleymânî'nin

¹¹ Alûsî, Mahmud Şihabuddin, *Neşvetü's-şümûl fi's-seferi ilâ İslambul*, Bağdat, 1291 s. 9

¹² Ziriklî, *el-Âlâm*, I, 141

halifesidir. Allah Teâlâ esrarını mukaddes, adını doğuda batıda yüce eylesin. Şeyh Hamid ve oğlu Şeyh İbrahim benden icazet istediler. Bu onların şu günahkâr kul hakkındaki hüsnü zanlarından ötürüdür. Onlar için icazet yazıp Bağdat'tan yollayacağıma dair söz verdim.”¹³

Âlûsî'nin Şeyh Hamid'e gidiş ve dönüş yolunda ziyaret edecek kadar önem vermesi ve övgüyle bahsetmesinde Şeyh Hamid'in ilmî ve tasavvufî şahsiyeti yanında, kendi hocası olan Mevlana Halid Bağdadî'nin halifesinin halifesi oluşunun da tesiri vardır. Tahminimiz şu ki; çok etkilendiği anlaşılan Şeyh Hamid'e ve oğluna va'dettiği icazeti gönderirken bu manzumeyi de beraber göndermiştir.

C- ŞEYH HAMİD MARDİNİ

Âlûsî ile aynı yılda (1217-1802) Siirt'te doğan Şeyh Hamid Âlûsî'nin de kitabında kaydettiği gibi Mevlana Halid Bağdadî'nin halifesi Şeyh Halid Cezerî'nin halifesidir.¹⁴ Mardinî nisbesini, Mardin'e yerleştiği için almıştır.

Bilindiği üzere Mevlana Halid Türkiye, Irak ve Suriye'de Nakşibendîliğin yayılmasını sağlayan, tarikatın Hâlidîyye kolunu tesisi etmiş önemli bir şahsiyettir.¹⁵ Birçok halifesi olan Mevlana Halid'in, Cizre'ye bağlı Basrat köyünde ikamet eden halifesi Halid Cezerî¹⁶ bölgede tarikatın Halidîyye kolunun yaygınlaşmasında rol sahibidir.

Şeyh Hamid hakkında detaylı bilgiyi -Âlûsî'nin manzumesinin de yer aldığı- Abdülhalim Mardinî tarafından kaleme alınmış *eş-Şeceretü'd-durriyye fi menâkibi's-sadeti'l-Hâmidîyye* adlı eserden almaktayız. Müellif Şeyh Hamid ve zürriyeti hakkında geniş bilgi vermektedir. Eser 1911'de Kunayıra-Golan (Suriye) matbaasında basılmıştır¹⁷.

¹³ Alûsî, Mahmud Şihabuddin, *Neşvetü'l-medam fi'l-avdi ilâ medineti's-selam*, Bağdat, 1293, s. 89

¹⁴ Şeyh Hamid'in Şeyh Halid'in halifesi olduğuna dair bilgi için. Bkz. Abdülmecid el-Hâni, *el-Hadaik'ül-verdiyye fi hakakiki ecillâi'n-nakşebendiyye* 1308, Dimeşk s. 260

¹⁵ Mevlana Halid Bağdadî'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Algar, Hamid "Hâlid el-Bağdâdî" *DİA*, İstanbul, 1997, XV,283

¹⁶ Halid Cezerî'nin Mevlana Halid'in halifesi olduğuna dair bilgi için Bkz. Abdülmecid el-Hâni, *el-Hadaik'ül-verdiyye fi hakakiki ecillâi'n-nakşebendiyye* 1308, Dimeşk s. 260

¹⁷ Bu ilk baskının bir nüshası Ankara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. (-a297.792) Kitap ikinci defa Dr. Muhammed Sadık HÂMİDİ'nin tahkikiyle 1993 yılında basılmıştır. Bu eser esas alınarak Türkçe yine Dr. Muhammed Sadık HÂMİDİ tarafından *Mardini es- Seyyid eş-Şeyh Hamid evlad ve torunları* (İstanbul, 2002) adlı kitap telif edilmiştir.

Halifelik verdiği zevat ile Nakşî-Halidî geleneğine bağlı kalarak uzun süre Mardin ve çevresinde irşad faaliyetinde bulunan Şeyh Hamid'in soyu Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır.¹⁸ Bölgede “Şâh-ı Mardin” diye meşhur olmuştur.

Tahsiline Siirt'te, başlamış, on yaşında Kuran-ı Kerim'i ezberleyip hafız olmuştur. Meşhur âlim ve müfessir Molla Halil Siirdî'nin¹⁹ yanında ilim tahsil etmiş ve ilim icazetini ondan almıştır. Birçok ilim merkezine giderek, oralardaki âlimlerden teberrüken ilim icazetleri almıştır.

Tasavvufta ilk zikir telkinini Kâdirî Şeyhi olan babası Seyyid Abdullah'tan almıştır. Halep'te Şeyh Ebü'l-Vefa el-Halebî'nin sohbetine devam etmiş ve ondan Kâdirî tarikatında halifelik almıştır. Daha sonra, Şeyh Halid Cezerî'den Nakşibendî tarikatında halifelik almıştır.

Siirt'e dönünce tekrar ilim neşriyle meşgul olmuş, aynı zamanda halkı irşad etmiştir. İrşad dairesi Siirt vilâyeti havalisinden Aşitâ (Şimdiki Gercüş ve Midyat) bölgesine kadar genişlemiştir. Bu yörede iki sene kadar kalmış, daha sonra halkının ısrarıyla kısa bir müddet Hasankeyf'te ikamet etmiştir.

1844 yılında Mardin'e gitmiştir. Şehir halkı, bu ziyarette Şeyh Hamid'in Mardin'e yerleşmesi için ricada bulunmuşlar, O da Mardin ve bölgesindeki halkın irşada ihtiyacı olduğu kanaatiyle, Mardin'e yerleşmiştir. Sekseni aşkın âlim ondan icâzet almıştır. Ehil olan birçok zevata tarikatta halifelik vermiştir.

Şeyh Hamid 1882 yılı Muharrem ayının birinde, salı günü kuşluk vakti Mardin'de vefat etmiştir. Şehrin doğusunda, Savur ilçesine giden yolun sağ tarafındaki yamaçta defnedilmiştir. Kabri üzerine türbe inşa edilmiştir.²⁰

D-MANZUMENİN METNİ

Recez bahriyle yazılan manzumede bu bahrin değişik vezin şekilleri kullanılmıştır.

¹⁸ Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde Şeyh Hamid'in evladının seyid olmaları hasebiyle askerlikten muafiyetine dair bir belge bulunmaktadır. Bu belgede Şeyh Hamid için “Sülâle-i tahire-i hazret-i nebevîyyeye mensubiyetleri berâati âli ve nesebname ve evrak-ı saire ile müsebet olan tarikat-ı aliye-i nakşibendiyyeye mensub Şeyh Hamid Efendi” ifadesi yer almaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Dosya No:2532, Gömlek No:51, Tarih: 01/C /1319 (Hicri)

¹⁹ Bkz. Pakiş, Ömer "Molla Halil Siirdî" *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 250-251

²⁰ Bkz. HÂMİDİ, Muhammed Sadık, *Mardini es-Seyyid eş-Şeyh Hamid evlad ve torunları* s. 13- 26; Hayatı hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Abdülhalim Mardinî, *eş-Şeceretü'd-durriyye fi menâkibi's-sadeti'l-Hâmidîyye*, İstanbul, 1993, II. Baskı, s.90-137

Recez bahrinin vezin gruplarından tam beyit, ikinci darb şu şekildedir:

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün // Müstef'ilün Müstef'ilün Mef'ûlün

Manzumede beyitler buna uygun olarak mef'ûlün ile bitmektedir. Ancak bu bahirde müstef'ilün, habn (ikinci sakin harfin silinmesi) ile **mefâ'ilün**'e; tayy (dördüncü sakin harfin silinmesi) ile **müfte'ilün**'e; habl ile (habn ve tayyın birlikte uygulanması) **fe'iletün**'e dönüşebilmektedir. Yine sondaki mef'ûlün habn ile **fe'ûlün**'e dönüşmektedir.²¹

Bu manzumede ilk beytin vezni şöyledir:

(بِسْمِ الْإِلَهِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ // مَحْيِ الْعِظَامِ بَارِئِ النَّفُوسِ)

(Müstef'ilün Müfte'ilün Mef'ûlün // Müstef'ilün Mefâ'ilün Fa'ûlün).

(مُسْتَفْعِلُنْ مُفْتَعِلُنْ مَفْعُولُنْ // مُسْتَفْعِلُنْ مَفَاعِلُنْ فَعُولُنْ)

İkinci beytin vezni ise şöyledir:

(الْحَمْدُ لِلَّهِ وَصَلَّى اللَّهُ // عَلَى نَبِيِّهِ وَمُصْطَفَاهِ)

(Müstef'ilün Müfte'ilün Mef'ûlün // Mefâ'ilün Mefâ'ilün Feûlün)

(مُسْتَفْعِلُنْ مُفْتَعِلُنْ مَفْعُولُنْ // مَفَاعِلُنْ مَفَاعِلُنْ فَعُولُنْ)

Üçüncü beytin vezni de şöyledir:

(مُحَمَّدٌ وَآلُهُ الْأَطْهَارُ // وَصَحْبُهُ الْبِرَّةُ الْأَخْيَارُ)

(Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mef'ûlün // Mefâ'ilün Fe'iletün Mef'ûlün)

(مَفَاعِلُنْ مَفَاعِلُنْ مَفْعُولُنْ // مَفَاعِلُنْ فَعَلْتُنْ مَفْعُولُنْ)

Gördüğümüz kadarıyla şair değişik tef'îleler kullansa da bahrin kaidelerine uymuştur.

Manzume besmele, hamdele ve salâvat ile başlar. Şair, kendisine dua ederek başladığı Şeyh Hamid'in nesebini incelediğini, nesebin doğru hatta

²¹ Detaylı bilgi için bkz. Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Recez" *DİA*, İstanbul, 2009, XXXV, 509

benzersiz bir neseb olduğunu ifade eder. Bunun neticesinde de bu nesebi nazmetmeyi arzuladığını söyler ve Şeyh Hamid'in babasından başlayarak isimleri nazmeder.

İsimleri birbirine bağlarken üç kelime kullanır: oğlu manasında 'necl' babası manasında 'vâliduhu' ve 'ebûhu'. Kimi beyitlerde tek isim zikreder, kimi beyitlerde iki isim birden zikreder. Zikrettiği şahıslar hakkında kısa bilgiler verir.

H. Hüseyin'in Kerbela katliamından kurtulan tek oğlu Ali Zeynelabidin'e ulaştığında ise detaylı bilgi vermeye başlar. Onun hayırlı kimselerin neslinden Allah'tan en çok korkan kul olduğunu, Velid b. Abdümelik tarafından Allah'ın gazabından korkmadan elli yedi yaşında iken zehirletildiğini nakleder. Amcasının (Hasan r.a.) yanında Medine-i Münnevver'deki Bakî' mezarlığında medfun olduğunu, kabrini ziyaret edenlerin hayat boyu korkaklık yaşamayacağını anlatır. Babası Hüseyin (r.a.)'ın Peygamberler tacının (s.a.) pâresi olduğunu söyler. Onu mertebeleri yüksek, menkıbeler sahibi şehid diye tavsif eder. Şimmir adlı şahıs tarafından Kerbela'da Yezid'in emriyle öldürüldüğünü söylerken Yezid'e 'laîn' diyerek lanet okur. Hicretin dördüncü yılında doğduğunu bildirdikten sonra, Peygamber Efendimizin (s.a) şu hadisini manzum olarak zikreder: "Onlar (Hz. Hasan ve Hüseyin) benim dünyada iki Reyhanımdır"²² Onları sevmenin Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de indirdiği farz bir hüküm olduğunu belirtir.²³ Ardından Ali'yi (k.v); hikmet denizlerinin dalgıcı, ilimler bütününe ve cevâmiu'l- kelime (özlü sözler) sahip, kâfirlerle cihad eden, zülfikarla dini destekleyen, mevcudatın Efendisi Peygamberimiz (s.a.) tarafından fazileti bildirilen zat diye tavsif eder. Hz. Ali'nin faziletine dair şu hadisleri nakleder: "Ben ilim şehriyim, Ali de kapısıdır"²⁴ "Ben kimin dostu isem Ali de onun dostudur"²⁵.

Sonunda nazmını tamamladığını söyleyerek hamdele ve salvele ile manzumeyi bitirir.

Manzumenin ilk kaynağı Şeyh Hamid'e ait 1283-1866 tarihli yazma bir

²² Buharî, Fedailü's-Sahabe, 22, Edeb 18; Tirmizî, Menâkıb, 30

²³ Burada "De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum" (Şura, 23) ayetine gönderme vardır. Ayet-i Kerimenin Âlûsî tarafından yapılan açıklaması için Bkz. Âlûsî, Şihabuddin Mahmud, *Ruhu'l-meâni fi tefsiri'l-Kur'ani'l-azimi ve's-seb'il-mesâni*, Beyrut, 1995, XIII, 30-33

²⁴ Hâkim, Müstedrek, 3/137

²⁵ Tirmizî, Menâkıb, 20

şeceredir.²⁶ Bu şecerenin sonunda manzume tam olarak mevcuttur. İkinci kaynak ise Abdülhalim Mardinî tarafından yazılan *eş-Şeceretü'd-durriyye* adlı kitaptır. Müellif Şeyh Hamid'in nesebini Ali'ye (k.v.) kadar zikrettikten sonra bu manzumeyi nakleder.²⁷

Manzumede geçen isimler zinciri şöyledir:

Abdullah. Mirza. Muhammed. Ahmed . İbrahim. Musa . İbrahim. Muhammed. Ahmed. Cebrail . Ali . Muhammed . Yusuf . Muhammed . Ubeydullah . Muhammed . Şihabüd-Din el-Muhtedi . Muhammed . Ali . Müslim el-Ahval . Muhammed Emirü'l-Hâcc . Muhammed el-Eşter . Ubeydullah es-Salis . Ali el-Alim . Ubeydullah es-Sani . Ali es-Salih . Ubeydullah el-A'rac . Hüseyin el-Asğar . Ali Z.Abidin. Hüseyin. Ali. (r. anhum)

Manzumenin tam metni ise şu şekildedir:

1. بسم الإله الملك القدوس محي العظام بارئ النفوس
2. الحمد لله صلى الله على نبيه ومصطفاه
3. محمد وآله الأطهار وصحبه البررة الأخيار
4. وبعد ذا فقد أجلت فكري في النسب الشريف عالي القدر

5. لشيخنا محبوب رب الواحد المرشد الكامل شيخني حامد
6. طول إلهي عمره وأبقه ورقنا بعلمه ورقه
7. وجدته موافق الصواب قد عدم النظير في الأنساب
8. فرمت نظمه على الولاء يشمل ما في الثر من آباء
9. نجل الحفيظ لكلام الله قدوتنا الشيخ عبد الله
10. أكرم به من سيد معظم أطواره لم نحصها بالقلم
11. والده الكمال سيد ميرزه قد كان مجدداً في عبادة الصمد
12. والده الشريف ذو المناقب أحمد ذو العقل الرجيح الثاقب
13. أبوه زين الدين إبراهيم امنحه بالرضوان يا رحيم
14. والده الحبر الإمام موسى قد كان بحرأ في اللغة قاموسا
15. أبوه إبراهيم ذو المعارف عمدة عصره لكل عارف

²⁶ Bu şecere ve resmîyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülhalim Mardinî, *eş-Şeceretü'd-durriyye fi menâkibi's-sadeti'l-Hâmidîyye*, II. Baskı, s.97-98, 109-114

²⁷ Manzumenin şecerede nakledilen beyitleriyle *eş-Şeceretü'd-durriyye*'de yazılan beyitleri arasında yaklaşık on tane manayı ve vezni etkilemeyen harf farklılıkları vardır. (Ahad ve Samed, imam ve hümmam gibi). Bu farklılıklar *eş-Şeceretü'd-durriyye* kitabının muhakkiki tarafından tespit edilmiştir (II. Baskı s. 108).

16. ابوه عالي الشرف محمد نجل التقى الفاطمي أحمد
17. والده جبريل ذو الأسرار نجل علي زبدة الأخيار
18. نجل كمال الدين والأمير محمد بن العالم النحرير
19. وهو الذي نقب للأشرف يوسف كان عمدة الأسلاف
20. نجل محمد نقيب النقباء نجل عبيد الله فخر النجباء
21. أبوه محمود همام الدين وارث علم المجتبي الأمين
22. نجل شهاب الدين أعني المهدي محمد ذوي المحامد
23. نجل أبي المكارم الممجد علي نقيب الشرفا بآمد
24. والده المسلم الأمير أبو العلاء العالم الخطير
25. نجل الأمير قانع المناهي محمد نجل عبيد الله
26. والده المحدث الكوفي عمدة فخر الشرفا علي

27. ابوه ذو المعراج والحقائق أعني عبيد الله ذي الخوارق
28. والده الصالح ذو الأنفاس علي محبوب إله الناس
29. نجل عبيد الله عالي القدر قد كان من أجل أهل العصر
30. وهو الذي اقطعه السفاح أي بندشير قصده الأفلاح
31. تغل كل سنة مدرارا تسعون ألف ذهب دينارا
32. والده نجم الهدى حسين لقب بالأصغر نور العين
33. أبوه زين العابدين البررة اخشى عباد الله نسل الخيرة
34. سممه الشهير بالوليد ولم يخف من سطوة المجيد
35. وعمره سبع وخمسون سنة وبالبيع عند عمه مدفنه
36. وصح أن من يزور قبره لا يخشى من كل مخوف عمره
37. أبوه أصل الشرفاء سؤدد بضعة تاج الأنبياء أحمد

38. وهو الشهيد رافع المراتب سيدنا الحسين ذو المناقب
39. وأمه فاطمة الزهراء بنت النبي صاحب اللواء
40. قاتله بكر بلاء شمر به يزيد اللعين أمر
41. مولده في أربع من الحجج من هجرة النبي صاحب الفرج
42. سبع وخمسون من الأعوام ذا عمره المرضي لدى العلام
43. وفي صحيح وحديث حسن بأنه مع الامام الحسن
44. انهما في الدنيا ريحانيا أنا أبوهما هما ابنيا
45. وحبهم فرض علينا جعل كذا الإله في الكتاب أنزل
46. أبوه غواص بحار للحكم حاوي جوامع العلوم والكلم
47. وهو الذي جاهد في الكفار وايد الدين بذي الفقار
48. وهو الذي في فضله قد أخبرنا نينا المختار سيد الورى

49. مدينة العلم أنا محمد وبابها هو ابن عمي المنجد
50. وفي حديث سند مسلسل من كنت مولاه فمولاه علي
51. وهو ابن عم المصطفى ولم أف من فضله السامي ومدحي بفي
52. وما بجمعه عنت قد كمل نظماً على المقصود منه قد شمل
53. والحمد لله مصلياً على خير نبي بالهدى قد أرسلنا
54. وآله العز الكرام البررة وصحبه المنتخبين الخيرة